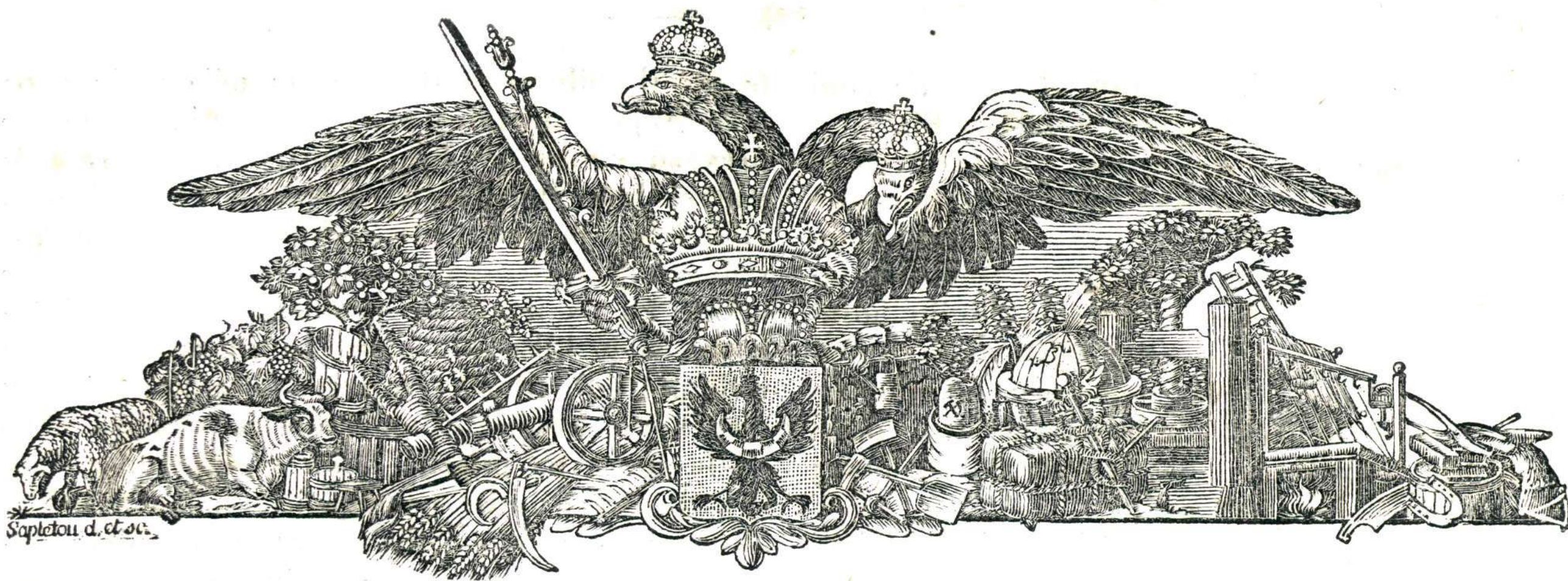

Kmetijske in rokodelske novize.

Na svetlobo dane od z. k. kmetijske drushbe.

N° 3.

V frédo 19. Maliga Šerpana.

1843.

Te novize pridejo vsako frédo na dvéh zhetertnih listih v Ljubljani na svetlo. Plazhujejo se v pisarnizi z. k. kmetijske drushbe v hiši 195 v Šalendrovi ulizi bliso Brega; sa Ljubljano in sa tiste, ki jih ne dobivajo po pošti, sa zelo leto s 2 fl., — sa pol leta s 1 fl.; prejmljejo se pa pri natiskovavzu na Bregu Nr. 190. Po pošti veljajo sa zelo leto 2 fl. 30 kr., — sa pol leta 1 fl. 15 kr. Po vsih z. k. poštah se snajo dobiti.

Kmétovski stán.

(Poleg némfhkiga.)

Stan kméta vréden je zhafti
Sa naf kmet trudi se;
Kdor kméta stán saframoti,
Sam malo vréden je.

She préd, ko solnze gôri gré,
Shé dèla kmèt terdó,
In št'ri, kar vřakim' k pridu je;
Vefelje mu je tó.

V obrása pótu kmet vdobi
Svoj shivesh ino da
Tud' méřtam ljubi kruh; č'zer bi
Povfót le lákot b'la!

De vréden je, naj vřak sposna,
Stán kmétov vse zhafti!
Kdó vé, kjé bi deshela b'la,
De kmèt njé ne redi?

Val. Stanig *)

Ktère shivinske kuge se imajo po léti nar bolj bati?

Nar hujřhi shivinska kuga, ki slasti v vrózhim polétju rada shivino sadéne, je vranzhni prísad, ki je shé veliko tavshent shivin pomó-

ril. To je dobro, de se ta bolésin lahko sposná. Na tém se shé lahko sposná, de se v polétni vrozhíni v vèzh krajih, ob enim zhasu pokashe, de vse nashe domazhe shiváli: Konje, govéd, ovze, in she kuretnjo prime; med témi pa tiste nar rajřhi popade, ki so nar mozhejřhi in nar bolj rejéne, — in de shivali navadno grosno naglo umorí, ktérím se, zhe ravno ne vřelaj, pa vunder dostikrat na vezh krajih trupla otekljéne ispuřté, — de merhe ali mertve trupla shivín filno urno gnijó: vse té vlastností imá samo vranzhni prísad.

Zhe vranzhni prísad preshízhe popade, se jim rasun drusih popisanih prikasin vezhkrat vs'hénj ispuřtí in se po vezhjím délu shivota rasshíri, v sazhétku pa slasti po trebuhu in po perřih.

Savolj téh vlastnost je tá bolésin tudi vezh imén dobíla; nar vezhkrat jo vranzhni prísad imenujejo; pravijo ji pa tudi: polétníska kuga, mozhírna kuga, ker mnogokrat po mozhirnih krajih vláda; — pirezah ali divji ogenj, zherna kri ali zherni sajovez, rumen sajevez, tudi rumen ovzhizh, rume-na vóda, kér is otekljín pri téj bolésni rume-na voda tèzhe; — zoperníski štrél, kér imajo vrasho, de zopernize shivali vřterlé in tako umoré, i. t. d. Néméz to bolésin imenuje Milzbrand.

Nar vezhkrat imájo tó bolésin govéja shivina, preshízhi in konji. Po léti se ta bolésin veliko vezhkrat pokashe, kakor v drusih létnih

*) Zhaftitljivi Gospod Gorířhki kórar, Val. Stanig so nam poslali bukvize polne lépih péřim, řvétih in drusih nedolřnih. Is téh bukviz, ktère so v Gorizi v leti 1838 bile na řvitlo dane, damo gori natířnje, sa pokuřnjo. Kakor je ta lizhna in prijetna, so tudi vse druge, in s priloshnostjo jih bomo řhe vezh dali, in preprizhal se bo vřak lahko, de jih ne priporózhamo s prasnimi beřédami.

zhafih, ako so jo ravno tudi she zló po simi shivine iméle; pa le v gotovih okólnostih.

Dostikrat se na nagloma pokashe, bres de bi bile shivali popréd bolne bile; popade jih, kadar bi kdó mislil, de sdrave vosijo ali orjejo ali svojo kermo shrejo; pa kakor bi trenil, vkup padejo, se trésti sazhnejo in kakor bi jih boshjast svila, pogínejo. — Nar lépsbi glava ismed shivine navádno nar perva pogine; — bik mora navadno nar pervi svoje shivljenje dati. Vzhasi ta bolésin le kake ure, lé 1, 2 ali 3 dní terpí; malokada pa zhes pét dní.

Usroki ali urshahi té bolésni, ktéra imá slasti to naturo, de se krí prísadi in zherna, kakor shmir postane pridejo slasti: 1. od velike vrozhíne, 2. od pomankanja zhiste pijazhe, 3. od slabiga sraka ali lufta, 4. od pre dobre kerme, ki kri pregošto storí, 5. ali pa tudi od slabe ispridene kerme in od flabe vode is lush, bajerjev in mlak, ki kri ispridi. 6. Zhe se shivina prevezh poja in teshko nositi mora ob zhasu hude vrozhíne; to krí prevezh vgreje, debélo, zherno in prísadno storí. 7. Vzhasi, pa ne v navadnih prigodkih, se vrankni prísad tudi nalése.

Kaj se mora storiti, de ta strafhna bolesin nafhíh shivinzhét ne popade?

Jes vam rezhem: Lóshje je tó bolesin odverniti, de shivine ne prime, kakor shivino osdravljati, kadar jo shé imá.

Poslufhajte tada, kaj je storiti, de se ta bolesin odverne, in ravnajte se po tém v takim zhasu po sledézhnih pravilih ali reglizah:

1. Prav možni in dobro rejeni shivini se mora bolj pizhla in ménj tezhna kerma ali futer dajati; slabôtni pa in slabo rejeni je bolj tezhne, pa vender lahko prebavljive kerme tréba, postavim krompirja, repe, korenja, pése, perja od séla in tazih rezhi. 2. Tréba je boljshi in zhiste kerme si napraviti, shivino smirno s sélshi ali s dobro nekoliko posoleno travo rediti in je na mozhirne in lushnate pašnike ne goniti. 3. Po dnevi, kadar je slo vrozhe, ali pa smiraj se mora v srazhnih ali luftnih, hladnih hlévih, na sénzhnih krajih, na dvorishu, v vertu i. t. d. iméti. 4. Pridno se jim mora zhistá hladna voda, vzhasi tudi s nekoliko solí ali jeshi dajati. Tudi ovzé imajo na sénzhnih in srazhnih krajih biti in goniti se ne smejo. 5. Voli sa voshnjo se ne smejo ob zhasu té bolesni v filno vrózhnih dnévih nikdar vpregati; terpesha ne smejo sploh nizh iméti, tudi ne smejo zhes klanze velike teshe vositi in varuj jih vfaziga prehlajenja. Kmetovavez naj v tazih zhafih, kolikor je mogozhe, majhne dobizhke is némar spuští, ktere mu vóshnja vershe, de bi ga ne enako vézhji nesrezha ne sadéla, zhe bi ob svojo shivino prishel. Tudi teshki konji, ki vosove in ladje vlazhijo, se morajo preveliziga terpésa varovati. 6. V hlévih nefmé nikóli toliko shivinzhét vkup biti, de bi

se savolj njih prevelíka soparza délala, in okna se mórajo s selenimi vejami saplésti, de solnze prevezh v hlev ne fije, odprí okna in vrata in postavi kak shkaf vode v hlev, de ga hladí. 7. Shivina se more v tekozhih vodah saj enkrat v dnévu skópati; pa skerbéti je tréba, de se ne vgréje ali pa naglo ne prehladí. Zhe pa ni tékózhe vóde bliso, se mora pa shivina s merslo vodo polivati. 8. Djati se mora saj enkrat v dnévu med vodo sa pijázho nekoliko hudizheviga ólja, ali se mora pa pijazha samo s jesham, kvasam i. t. d. okisati; zhe pa téga ni, se pa nekoliko kísliga in nesreliga sadja smezhká in shivini podá. 9. Sa nar bôlj navadno pomozh proti vranknimu prísadu imajo shnoris shime ali teloh, ki jo skosi vratnik potégnejo. Ref se tudi sploh priporozhiti móre, slasti pri bolj mozhnih in dobro rejenih shivinzhétih; sama na sebi pa ta pomozh sa odvernenje te bolesni ni došti. 10. Pri vsaki možni, dobro rejeni in debéli shivini je tudi prav dobro, de se jih bolesin ne prime, zhe se jim kri po pravi méri odvsame (postavim odrasheni goveji shivini 6 do 8 mérz ali mazelzov). Pa shkodljiva navada je, shivinam pufhati v vfih prigodkih in bres de bi se na naturo shivín gledalo.

Zhe je pa vranzhni prísad shivíno she popadel, kaj se mora sdaj storiti?

Pervi in nar bolj potreben oprávek skerb-niga kmeta naj bó, de vse druge shivinzheta med zhrédo in v hlévu na tanko pregléda, zhe se nobeno k tej bolesni nagnjeno ne kashe; zhe se kashe, naj se ravno popisanih pomozhkov poslushi, ki bolesin odvrzhajo.

Pri shivinah, ki imajo pa shé gotovo vranzhni prísad, naj se, (— zhe ne more nobeniga umniga sdravilnika sa shivino dobiti —) po tém ravna: poglavitna pomozh je:

1. Pufhanje, skosi ktero se veliki doma-zhi shivini 6 — 12 — 16 mazelzov kervi vsame; dobro rejeni shivini se mora bres odlóga pufhati in to je bólje, kakor vfi drugi pomozhki. De bi se preshízhem nekoliko kervi vsélo, se morajo v ushéfa vrésati ali pa kozhek repa se jim odreshe, in ti déli (namrezh ushesa in rep) se morajo s shibizo tépsti, de jim dolgo krí tézhe.

Druga pomózh je:

2. Polivanje shivine po zélim shivótu s merslo zhisto vodó, toliko zhasa, de se sazhnejo od mrasa trésti; sdaj se morajo pa s flamo otréti ali do sufiga obrisati. To se mora vsake 2 uri sgoditi in tudi she ponózhi, dokler se shivína bolj vesela ne pokashe.

3. Trétja pomozh so vse kisle rezhi, ki se morajo shivini dajati. — Sa to je dobro: Voda od kvasú, — jeshi s vodó — selniza, — smezhkano kísló sadje, postavim: nesrélo sadje, she bólje je pa hudizhevo ólje (Viñriol), kteriga se nektele kápljize med veliko vóde vlije. Zhe bi

shivina rada pila, se jim hudizheviga olja med vodo déne toliko, de se vodo malo vkisa, kar se sposná, zhe se voda pokufi. She bolj je hudizheviga olja sa pijazho se posflushiti, ktera se is polizha vode in is 1 — 2 kvinteljnov hudizheviga olja naredi; 3 — 4 krat na dán se mora v shivino vliti. Vediti se mora, de se taka voda ne smé v posodah is kofitarja, kupra, svinza i. t. d. iméti. Mnogokrat se je arznija, ki je ena sorta apna, sa prav dober pomozhek iskasala, ki se klorkalk imenuje; dobi se v apotéki. Pol lota téga apna se v mafelzu vóde rastopí, ki se vézhjim shivín-zhetam 4 krat na dan, vselaj sa 2 shlizi dá — majúshim pa le poloviza od téga.

4. Zhveterta pomozh je teloh skosi vratnik potégnen, ki slabo kri is notrajnih délov shivíne bolj proti kóshi potegne.

5. Med drusimi notrajnimi pomozhki se je solnitar s kastro sméshán nar bolj iskasal. To je tako: Vsemi solnitarja v shtupo stolzheniga 2 lóta, kafre $\frac{1}{2}$ kvinteljna s nekoliko moke in vóde in daj to velíki shivini vse en pót 3 — 4 krat na dán. Mlade ali majhne shivíne dobé polovizo tega. Namést solnitarja je v fili tudi pulfer sa strelati dóber, samo she enkrat toliko se ga mora vséti, kakor solnitarja.

6. S otóki pod kósho se tako ravná: Dokler fo bolj terdi, se morajo s terpentinovim óljem dobro pomasati — zhe so mehki, se morajo s noshem prerésati, pa previdno, de se bolésin ne nalése, de voda is njih istézhe; po tém je nar bólj, zhe se prerესani otoki s rasbelenim shelésam isshgêjo. Rasbeleno sheleso je sploh pri otókih vrankniga prísada nar bóljsi in nar prostejshi pomozhek.

Kako se imajo ljudjé s previdnostjo pri vranknim prísadu ravnati:

Kder fi bodi, ki se s bolno shivino pezhá ali s mertvo opraviti imá, naj gleda dobro in se várje obrosdati s njé prísadnim gnojem, s sokrovzo ali kervjó. Ga je kaj sadélo, naj fi bersh vmije lize, roke, in kamor ga je kaj sadélo; zhe ne se naredi huda zherna pika. Oforno in ojstro mu prepovémo ségati v gobez ali v zhreva shivine, de jo trebi, s golo roko, ali pa dobro naj fi jo s masljo namáshe: prepovémo hoditi do shivine ali bolne ali mertve, všim ljudém, ki so ali po lizu ali po rokah raneni, oderti ali drugazh poshkódovani. Krepano shivino naj le hitro odpéljejo, pa ne is kóshe dévati, dokler se vfa ne is-hladi. Nar bólj pa naj zhujejo vfi foséskarji, de nobeni take bolne shivine ne kole, ne skrívaj ne ozhítno, de mesa ne prodaja, ne vshiva, ne drugam odnasha.

Dr. Bleiweis.

Vinfke terté hvala.

Tvojo hvaló, shlahtna tertiza! je she ozhe Noé prepéval; kako te bom jest dalej pohvalil?

Zhloveku, obsojenimu nerodovitno semljo obdelovati, je Gospod tebe pokasal, in mu velil te saditi, de bi s svojim sadam njega serzé rasveselila, sladko spanje zhes-nj raslila in trudnoft is njegovih udov odgnala, de bi on s novo mozho she dalej povelje Gospodovo spolnoval.

Ponishna kakor spomladanska vióliza, kteri desiravno pertlizhni, se vsak perkloni, de bi jo povunjal; nedolshna kakor flavzhik, desiravno v germi skrit in po vsakdajne oblézhen, nam vender nar sladkejsi pémí prepéva, she tudi ti draga tertiza! nikdar naprej ne filish, nikóli ne bahash, in nam vender nar shlahtnejshi sad ponudish. Ti fi shiva podoba nar serzhnejshi ljubésni, ker svojiga blishniga, bodi fi kdorkolj, v ljubeshi s rozhizami objamesh, in ga svoje shive dni vezh ne ispuistish.

Kakor kókla pitike s perutami pred nevarnostjo, sakrivash ti s pérjem svoje grosdike pred hudim vreménam, de bi samogla she hvaléshna skasati se, in na-te obernjeno skerb in delo poverniti.

Tvoji grosdiki, dopadljivi ozhém, lepodisheshi in sladki, k sebi vabijo sleherno shivo stvar. Kdo je zhebelizi dopovedal, de so polni medu? kdo je medveda poduzhil, de bi samogel na tvojemu narozhju se pogostiti? mladi in stari otrozi radi jagode in zhéshnje soblejo, pa she veliko ljubshi so jim vender le tvoji grosdiki. Ta moder zelo se she na jéshen sasábi, in namesti de bi se po lepi poti sprehajal, po vinogradu repká, in ko grosdik najde, ga s veseljam posóblje.

Is tvojih jágodiz, o draga tertiza! se slate kaplize vina zedé, in vino, nar bolj slovezhi sad tvojiga teléfa, oshivlja berazhe pred pragam in kralja pred njega preteshko krono, vino, — ta zhudna kaplja! je boléhnim sdravilo, starim masilo in shalostnim lék; daje novo mozh vtrudenimu sodniku no mertvizhenimu, ko postane, pevzu, pa she bolj oshivi spotniga kovazha; vino rasvéshe mutizu jések, omezhi terdóbo serzá, ga ogreje in odpira ljubeshi, pogafi she zlo hude sovrashtva in kervave vojske in sklépa nove perjasnosti; vino poterdi dano oblubo, storjeno savésno in dopovedani kup.

Vinska terta! ti boshji dar! v krajih, kér te solnze sadofti greje, jih ni gostji, jo ni veselize bres tvojih milih kapliz; v deshelah pa, v kterih te prevezh sébe, de tvoji sad ne dosori, ga she visheji zené in so she bolj shelni sh njim se ogréti. Kdo bi jo ne serkal, to nebéshko medizo! kér she vmirajozhi na posledno uro kanzhik vina posheli! —

V Kani je Jesus vinze posvetil, in vino postane she dan donashni na altarju, o zhudo! Bogu nar perjetnishi dar; satorej ga mora zhlovek le po pameti in shvaleshnostjo vshivati. Svojim unukam hozhem narozhiti, dé te imajo, draga tertiza! she saditi in vedno skerb sate imeti; pa tud